

Міністерство освіти і науки України
Запорізька державна інженерна академія

ГУМАНІТАРНИЙ ВІСНИК

Запорізької державної
інженерної академії

Випуск № 10

Стежко З. В., Стежко Г. П.
(м. Кіровоград)

ФІЛОСОФІЯ ПРО СВІТОГЛЯДНІ ПЕРСПЕКТИВИ ХХІ СТОЛІТТЯ

В сучасну епоху, на зламі тисячоліть земна цивілізація стоїть на світоглядному роздоріжжі. Усталені ідеали, незаперечні істини сьогодні розглядаються через призму духовної кризи, причини якої кореняться, як не парадоксально це звучить, в грандіозних успіхах науки. В сучасну епоху все очевиднішим стає демонізм науки, вона поступово стає некерованою і, як наслідок, розгортає перед людиною віяло негативних проявів. Користуючись досягненнями науки як даністю і тому мало цінуючи їх, людина стала заручницею деструктивних сил науки, покликаних до життя її ж власною науково-технічною активністю. Підключаючи звичні для здорового людського глузду формально-логічні методи прогнозування, людина впевнила себе в тому, що біосфера в майбутньому може увійти в такий стан, якому антропності вже не буде місця. Реальні підстави для розгубленості та тривоги, втрати світоглядної орієнтації, довіри до гранднаративів сучасної епохи або епохи модерну дійсно існують. Гранднаративи вже не здатні слугувати надійним засобом легітимізації соціальних інституцій, суспільно-політичних практик, законодавств, способів мислення, моральних норм тощо. Втрачається віра в непогрішимість науки. Маються на увазі як природничо-технічні науки (що є загальновизнаним), так і суспільствознавчі, на що звертають значно меншу увагу. Такі комплекс досить розвинутих економічних наук фактично дає досить слабкі практичні результати, особливо в порівнянні з досить значними негативними побічними ефектами. Комплекс соціологічних та політологічних наук також не забезпечує однозначного прогресу суспільства, а часто навіть спотворює сприйняття ситуації. За приклад можна взяти соціологію – коли результати анкетування проголошуються істинними і постають аргументами у наукових дискусіях, - тоді як в дійсності вони виявляють лише ставлення певної групи людей до когось або до чогось. Ставлення ніколи повністю не співпадає з істиною, а часто буває досить далеким від неї.

Підсумовуючи, можна констатувати, що логічна централізація єврокультури епохи модерну дійсно вичерпала межі своїх можливостей і потребує кардинальних змін. Обговорення даної ситуації проводиться як представниками конкретних наук, так і представниками філософії вже досить давно. При цьому характерним є те, що моменти тривоги за майбутнє в багатьох працях постмодерністського напрямку сягають рівня повного відчаю. Тотальна критичність та деяка істеричність тону вибрана більшістю постмодерністів за певну ідеологію. Їх об'єднує також радикальний

сумнів в можливостях філософії знайти оптимальний вихід з ситуації, що склалася. Впевненість в вичерпаності об'єктів філософських досліджень та сумніви в можливостях філософії моделювати майбутнє базується начебто на прихисті філософії до систематизації, раціоналізації дійсності, до застиглих протиставлень типу "суб'єкт – об'єкт", "руйнація – творіння" тощо. На думку представників постмодерну, все це якраз і стало однією з головних причин краху гранднаративів сучасної епохи. А в сучасну перехідну епоху характерними стають так звані паралогічні ситуації, коли в епіцентрі наукового дослідження опиняються несумірності, ситуації з непевною інформацією, парадокси тощо. Тут загострюється потреба у такій формі раціональності, носії якої володіють здатністю загостреної чутливості до відмінностей, здатністю толерантності до несумірного, до гетерогенного, до іншодумства, до "іншого", до вільної гри наукової раціональності. Однак, думається, що такі претензії до філософії є дещо упередженими, виправдати їх можна лише частково. Застигли протиставлення та прихисті до систематизації притаманні не окремо взятій філософії, а найперше є атрибутивними характеристиками повсякденної людської свідомості, так званого "здорового людського глузду". Загальновизнано, що він може орієнтувати людину адекватно ситуації лише в досить вузьких рамках повсякденності, а його постійне прагнення все спростити і поверхнево впорядкувати є однією з головних причин (якщо не головною) періодичних духовних криз в суспільстві. Завданням філософського аналізу є, навпаки, показ відносності, тимчасовості будь-яких схематичних побудов (хоча цьому завданню філософія не завжди слідує), постійний вихід за застигли межі здорового людського глузду, де-як скандальний (за висловом А. Камю) спосіб вираження своїх ідей, який якраз і сприяє відносно спокійному, без елементів тривоги, переходу від одного історичного типу світогляду до іншого. Тільки філософія, яка виступає накопиченим і гранично узагальненим духовним досвідом людства, може проаналізувати та підсумувати основні духовні результати кожної даної епохи та виступити провісницею нової історичної перспективи. Це дозволяє їй судити про теперішнє, з одного боку, на основі відрефлексованого досвіду минулих поколінь, а з другого – з точки зору майбутнього. Як форма теоретичної думки вона володіє могутніми конструктивними можливостями творчого формування принципово нових ідей, світоглядних ідеалів. Тільки філософія здатна мислено "програвати" різні варіанти світосприймання ("можливі світи"), начебто заготовляючи пробні системи світогляду та майбутнього, яке ніколи не буває цілковито зрозумілим для теперішнього покоління. Наприклад можна взяти філософсько-соціальну концепцію Ф. Ніцше передбачення якого відносно майбутнього та зокрема соціалізму

могли реально змінити хід історії, якби послідовники вчасно звернули на них увагу. Людина, вважає Ф. Ніцше, мріє про благо, справедливість, щастя та шукає засобів реалізації цієї мрії. Але Ніцше застерігає, що ці мрії нездійсненні в принципі і звинувачувати тут нікого. Насамперед (окрім зазначеного), щасливий вік є цілковито неможливим, тому що "люди прагнуть тільки бажати його, але не хочуть його мати, і кожна окрема людина, коли на її долю припадають щасливі дні, прямо таки навчається молитись про непокоєння та лихо. Доля людей влаштована, таким чином, що вони можуть мати миттєвості щастя, але не щасливі епохи. Проте останні зберігаються в фантазіях людини у вигляді мрії про те, що "знаходиться за горами..." [1, 472]. І ці мрії вимагають реалізації (а значить, і базисної філософської концепції, тому що без неї, як без стратегії, ніяке знатне, організоване суспільне дійство є неможливим). Як приклад можна згадати спробу В.І. Леніна втілити в життя марксистську теорію наукового комунізму. Однак Ніцше ще в 70-ті роки XIX ст. проводить детальний філософський аналіз теорії соціалізму і попереджує: "Соціалізм є фантастичним молодшим братом майже віджилого деспотизму... Він потребує такої вірнопідданської покори всіх громадян в абсолютній державі, яка ще не існувала дотепер..., тому, що він прагне знищити будь-яку державу, йому залишається сподіватися лише на короточасне та випадкове існування за допомогою самого крайнього тероризму. При цьому він вбиває в голови напівосвічених мас, як цвях, слово "справедливість", щоб цілковито позбавити їх розуму та вселити в них добру совість для тієї злої гри, яку вони мають розіграти [1, 446-447].

Взагалі щось дивовижне вдалося побачити в наступному, XX столітті цьому геніальному провидцю, який напрозорив, що "прийдешньому століттю доведеться зазнати чималих кольок, в порівнянні з якими Паризька комуна здасться лише легким нетравленням шлунку" [2, 33].

А ось і абсолютно точний прогноз: "Здатність до хотіння, причому хотіння всією волею, найвеличнішої та дивовижної сили досягає в Росії. Там сила волі відкладається та накопичується з давніх пір, там воля – і невідомо, воля руйнації чи ствердження, – грізно чекає того, щоб звільнитися" [2, 33].

Якщо філософськи аналізувати духовну ситуацію XXI століття, то навряд чи можна категорично ставити питання про її абсолютну новизну і неповторність. "Селекція" світоглядного досвіду минулих поколінь, – того досвіду, з якого потрібно брати уроки на майбутнє, – показує певну закономірність, необхідність даного процесу. Людство вже переживало в своїй історії добу примітивного антропоцентризму, теоцентризму, мистецтвоцентризму і, нарешті, раціоцентризму – таї звану епоху модерну. Перехідні періоди між цими епохами

думається, також були психологічно непростими, сприймалися есхатологічно. Це є нормальним історичним процесом, - людство "перебирає" різні варіанти світосприйняття, причому всі ці варіанти є історично виправданими та більш-менш рівноцінними.

На сучасному етапі зміни світоглядних орієнтирів ситуація, здається, повторюється. Ідеологами постмодерну проголошується "виникнення постмодерністської культури філософування про світ, людину, її майбутню долю у Всесвіті. Головна особливість цієї нової культури філософування – стурбованість становищем особистості в інформаційному суспільстві, яке неперервно удосконалює індустрію комп'ютерних і спіритуальних засобів ідейного, інтелектуального, світоглядного оволодіння людиною" [3, 50]. Ідеологи постмодерну пропонують і вихід з сучасної духовної кризи: оскільки в минулому всі центрично зформовані типи світогляду закінчувались неминучим крахом, світогляд постмодерну повинен формуватись на платформі філософії "децентризмів", індетермінізму, в середовищі вільного становлення [3, 52,53], яке логічно приведе до кінця гранднаративів. Думається, що практичне втілення даної установки навряд чи є можливим, і справа тут не в центризмах, і не в децентризмах. Як показує філософський аналіз, в історії виникнення та розвитку людства був, є і має бути в майбутньому тільки один центризм – антропоцентризм, а всі інші центризми є похідними від нього. Причинами періодичних духовних криз, думається, є постійне спотворення цього центризму дискурсом влади – національною ідеєю, політичним тоталітаризмом, тео-, логоцентризмом тощо. Тобто постійно відбувається зміщення пріоритетів – з мети (антропос) на засоби. Деконструкція тут можлива і навіть необхідна, але її успіхи можуть бути, на нашу думку, лише тимчасовими. Як показує соціальний досвід, повсякденна людська свідомість атрибутивно схильна саме до центризмів, а це означає, що ідея представників постмодерну про майбутнє індетерміністичне середовище вільного становлення не верифікується. Проте ідея антропоцентризму як наскрізної метапарадигми суспільства зовсім не виключає наявності – в певних межах і на певний час – будь-яких "похідних" центризмів – і навіть допускає їх вільну гру, свободу виразу. Межі свободи тут визначаються можливістю керованості цими центризмами з боку антропосу.

Ця думка стосується і раціоцентризму, демонізм якого ми переживаємо саме зараз. Сучасне філософське світорозуміння справедливо припускає, що істини науки чи релігії не варті того, щоб в ім'я їхнього торжества особистість жертвувала своєю свободою, гідністю, життям. Наприклад, головне полягає не в тому, відповідає чи не відповідає геліоцентризм реальності, а в забезпеченні таких соціокультурних умов, за яких особистість, котра вірить у

геліоцентризм, може відкрито сказати про це. З цього погляду, принципове значення мають можливість і здатність особистості вільно говорити з іншими про те, що їй здається істинним, а не тільки про те, що фактично є таким.

Антропоцентризм припускає певний пріоритет і будь-якого іншого компоненту світогляду – наприклад, мистецтва. Мабуть, в чомусь правий був Ніцше, коли говорив: "Мистецтво і нічого, крім мистецтва. Мистецтво нам дається, щоб не вмерти від істини" [цит. по: 7, 287]. І дійсно, якою нікчемною відчуває себе людина при спробі осягнути розумом, наприклад, таку наукову істину як явище сингулярності. Якщо в подібних випадках їй захочеться відступитися від істини і отримати абсурдну (тобто раціонально не обґрунтовану) радість від витворів мистецтва, суспільство має прийняти такий вибір як рівноцінний істині.

Джерела:

1. Ницше Ф. Человеческое, слишком человеческое. Соч. в 2-х т., М.: Мысль, 1990. – Т. 1.
2. Свасьян К.А. Фридрих Ницше. Мученик познания. – Ф.Ницше. Соч., т. 1.
3. Лук'янець В.С., Соболев О.М. Філософський постмодерн. – Київ.: Абрис, 1998.
4. Сумерки богов. – М.: Политиздат, 1990.

*Колычева Т.В.
(г.Харьков)*

О МЕТОДЕ МОДЕЛИРОВАНИЯ В ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В процессе познания и практического преобразования действительности широко применяется моделирование как общий метод научного исследования. В общепринятом смысле моделирование представляет собой воспроизведение характеристик одного объекта на другом, так называемом моделью. Модель представляет собой упрощенное воспроизведение сложного предмета, явления или процесса. Такое воспроизведение должно включать в себя существенные для данного объекта элементы, свойства и соотношения. Исследование модели служит опосредованным способом получения знаний об изучаемом предмете. [1] Рассмотрим особенности моделирования в познавательной деятельности, исходя из деления ее на научное и